

voor is met dit boek gelegd. Het is te hopen dat de voor de komende jaren geplande studie over de periode 1940-1944 van dezelfde kwaliteit zal zijn.

H. Termeer

Gerold van der Stroom, *Duitse strafrechtspleging in Nederland en het lot der veroordeelden* (Den Haag: Staatsuitgeverij, 1982, 118 blz., f17,50, ISBN90124006x).

Als nummer 4 in de serie 'Cahiers over Nederland en de tweede wereldoorlog' is van de hand van Gerold van der Stroom verschenen een korte studie over de Duitse strafrechtspleging in Nederland en het lot der veroordeelden. Deze studie valt in twee delen uiteen. Het eerste deel behandelt de verschillende vormen van Duitse strafrechtspleging in Nederland; in het tweede deel wordt uiteengezet hoe de Nederlander, die met de Duitse strafrechter in aanraking was gekomen en een straf van meer dan drie maanden moest uitzitten, in Duitsland zijn straf onderging. Een Engelse samenvatting besluit dit deeltje.

Men kan niet zeggen dat dit onderwerp geheel onbeschreven is. Al kort na de oorlog heeft C.R.C. Wijkerheld Bisdom in de uitgave *Onderdrukking en verzet*, deel I, een uiteenzetting gegeven over zijn visie - uit de praktijk als advocaat opgebouwd - op de Duitse strafrechtspraak, die nogal welwillend was voor zover het de civiele en militaire rechtspraak van de Duitsers betrof. Daarnaast heeft L. de Jong in *Het koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog*, vooral in deel 8, dit thema eveneens uitgediept. Van der Stroom zet de competenties en instanties aan Duitse kant, die zich met de strafrechtspleging over Nederlanders die verdacht werden van bepaalde handelingen tegen het Duitse belang bezig hielden, minutieus uiteen en geeft een verslag van zijn navorsingen over het lot der veroordeelden van de Duitse hoven. Men kan hoogstens betreuren dat niet van de gelegenheid is gebruik gemaakt om tussen de technische uiteenzetting van de Duitse instanties en het beschrijven van de gang langs de Duitse gevangenissen en tuchthuizen een hoofdstuk in te lassen, dat zou ingaan op de vonnissen zelf van de Duitse civiele, militaire en SS-Polizeirechtbanken, die zich bezig hebben gehouden met van verzetsdaden verdachte Nederlanders. Het zou nuttig zijn geweest enig idee te hebben of die vonnissen in overeenstemming waren met het Landoorlogreglement (LOR) en of de uitspraken sterk afweken van hetgeen in andere landen, waar door de Duitse bezetter eveneens een Duitse rechtspraak was ingevoerd, voor daden gericht tegen de Duitse bezetter is opgelegd. Ook zou in een dergelijk hoofdstuk kunnen worden nagegaan in hoeverre de facade van legaliteit, die de Duitsers tijdens de bezetting bij de veroordeling van verzetsdaden hebben willen handhaven, de Nederlandse verdachten nog enige bescherming bood, zeker in vergelijking met de wijze waarop de Duitsers in Oost-Europa verzetsactiviteiten bestraffen.

Wat vindt men dan wel in dit boekje? Men kan er uit leren hoe het Duitse justitieapparaat als onderdeel van de staatsmacht werd gehanteerd om sabotage en andere daden van de bezette en weerspannige bevolking van Nederland tegen te gaan. Aanvankelijk was er slechts sprake van behandeling van zaken tegen Nederlanders, die iets hadden ondernomen tegen het Duitse belang of de Duitse weermacht, door de Duitse civiele (Landesgericht en Obergericht) en militaire rechtbanken. Naarmate de oorlog zich in het nadeel van de Duitsers begon te ontwikkelen en het verzet in Nederland zich uitbreidde, verscherpte de onderlinge strijd tussen de Duitse instanties en won de SS terrein. De SS-Polizeigerichte, die eerst alleen competentie hadden over de SS- en politieformaties, kregen sedert 1943 door de rijkscommissaris ook zaken tegen Nederlanders die verdacht werden van bepaalde handelingen tegen het Duitse belang toegewezen. De Polizeigerichtsbarkeit heeft

RECENSIES

vooral bij de april-meistakingen in 1943 een grote rol gespeeld. De februaristaking van 1941 werd nog door een militair standrecht beantwoord. De positie van de Wehrmacht was echter gaandeweg uitgehold. De militaire rechtspraak over burgers in Nederland werd in 1944 opgeheven. Hoewel de Duitse civiele gerechtshoven bleven functioneren, kwamen door de Terror-und-Sabotage-Erlass van 1944 de zwaardere gevallen van verzetsdaden altijd bij de SS terecht, hetgeen in veel gevallen de doodstraf betekende. De SS-SD-greep was overigens ook al groot, doordat op basis van het Schutzhaftsystem en het Nacht-und-Nebeldecreet (1941) personen die verdacht werden van mogelijke daden tegen het Reich öf in lang voorarrest konden worden gehouden buiten de Duitse justitie om, of na het uitzitten van de straf weer in gevangenschap konden worden gevoerd. Gelet op de positieve oordelen die Van der Stroom weergeeft over bepaalde Duitse rechters en de hoofdofficier bij het Obergericht, krijgt men de indruk - ook al door Wijckerheld Bisdom weergegeven - dat het vooral de toewijzing van zaken tegen Nederlanders naar de SS-Polizei-Gerichte en de willekeur van het politieapparaat van de Duitsers zijn geweest die voor de Nederlandse gevangenen de grootste gevaren inhielden.

Tenslotte geeft Van der Stroom op sobere en uitstekende wijze een beschrijving van het leven van de Nederlandse veroordeelden, die nog het 'geluk' hadden gehad er met een veroordeling tot gevangenisstraf door een Duitse rechtbank van af te komen, in de Duitse strafinrichtingen. Het leven in deze strafinrichtingen was voor alle gestrafden - buitenlanders en Duitsers, criminele en politieke gevangenen - hard door het zware werk dat men moest doen, de slechte verzorging, de epidemieën en de evacuatietochten aan het einde van de oorlog. In een aantal gevallen is het bovendien de SS gelukt verhaal te halen voor de naderende ineenstorting van het Derde Rijk op politieke gevangenen in Duitse strafinrichtingen, ook al vielen deze inrichtingen onder het ministerie van justitie in Berlijn en niet onder de Reichsführer-SS. Door het leven in deze Duitse strafinrichtingen en het SS-optreden hebben ook veel Nederlanders, onder de 3000 die voor het uitzitten van hun gevangenisstraf - uitgesproken door een van de Duitse rechtbanken in Nederland - naar Duitsland waren verwezen, het leven gelaten.

Met deze publikatie heeft Van der Stroom ieder, die geïnteresseerd is in de werking van het Duitse justitiële apparaat in het bezette Nederland en in de gang van de veroordeelden door het Duitse gevangeniswezen, een goede handleiding geboden.

M.D. Bogaarts

H.B.G. Casimir, e.a., *Nederland na 1945, beschouwingen over ontwikkeling en beleid* (Deventer: Van Loghum Slaterus, 1980, 309 blz., f48,50, ISBN9060016580).

De laatste tijd zijn er nogal wat publikaties verschenen over de jongste sociaal-economische geschiedenis van Nederland. Vooral de herstelperiode na de tweede wereldoorlog heeft de aandacht getrokken¹. De hele naoorlogse periode kwam daarnaast aan de orde in een door Griffiths geredigeerde bundel, terwijl Messing zelfs op geheel eigen

1. P. Fortuyn, *Sociaal-economische politiek in Nederland 1945-1949* (Groningen, 1980); P.W. Klein, G.N. van der Plaat, ed., *Herrijzend Nederland. Opstellen over Nederland in de periode 1945-1950* (s-Gravenhage, 1981). H. de Liagre Böhl, e.a., ed., *Nederland industrialiseert! Politieke en ideologische strijd rondom het na-oorlogse industrialisatiebeleid 1945-1955* (Nijmegen, 1981).